

ՊԵՐՃԱԽՈՍՈՒ ՔԱՐՈՉԻՉԸ

Պերճախոսուրիւնը, առևէ բան առաջ, առևես մըն է, հոգեւոր լուսաւորութեան և զաղափարներ արտայալքելու կերպ մը ըլլակ յետոյ: Անտարակոյս բարոգի կարենալու համար, ենթական պէտք է ունենայ բաւարար կրօնական ուսում և որու պատրաստին, ընդհանուր զարգացում, լեզու, հնութիւն, և տակաւին բնախոսական և այլ յարմարութիւններ, սակայն ամենին կարեւոր, ենթին բերումը, ենթենչումը, հոգին և նուիրական խօսքին օրէնքը: Եթի բարոգիշը ունի այդ հոգին, խօսքին զօրութիւնը կ'ամենայ ու կ'աղբերանայ խօսողի ըրբեւուն քայ: Առանց այս բերումին չի կրնար կատարուիլ արուեստի որեւէ գործ:

Խօսքը սպաւութիչ է եւ հազորդական, ոչ թէ իր գոլցը ու յանկուցիչ ոնին կամ ըն- սուած ու զասաւորուած զաղափարներուն համար, այլ հոգեկան այն ժնորհին մանաւանդ, որ խօսքին նիւրէն, խօսողին անձեն և արտայայտումի կերպէն կը բնի յանախ:

Եռանաւուրի Գարեգին կարողիկոսը գերազանցունքն ենթացնումի մարզն էր, խօսքը իրեն համար զաղափարներու և բաներու տարահիւսուրիւն մը ըլլակ առաջ՝ ոգիի մը եւ պարող իրականութեան մը արտայայտութիւնն էր: Այդ իրականութիւնը կուգար իրեն մեր կրօնէն, մեր անցեալէն և անոնց իր մեջ սեղծած բարախուն և զեղուն ճրեմարտութիւններն: Հանգուցեալ Վեհր նախանձայոյց, նուիրեալ և հաւատարիմ մասկն էր իր հանցերու Ասունծոյն և իր ժողովուրդի անցեալ սիրազարծութեան: Անոնցմազ հաւատարիմ իր նոգին զիտէր վերածուիլ ապա- ոսկի կամուրջի մը, մեր անցեալէն ապա- զային երկարող: Աւրիւ խօսքով կը հաւա- տար անցեալէն դեպի ապազան ձգուող մեր հակասագրին:

Հակառակ ժամանակի պահանջներուն եւ արդիականութեան սխալ ըմբռնումներու տեղին, անիկան ամրախարիսխ կը մնար հաւատարիմ մեր անցեալին՝ և անով պայմա- նաւոր մեր արժեքներուն: Հայ Նկեղեցին ա- նոր հոգիին մեջ հրաժեներու և սիրազու- թութիւններու շարք մը ըլլակ վերջ, կը մնար տակաւին անկործանելի դրօքը մեր դժբախ-

տուրիւններուն եւ աւերներուն դիմաց ծածա- նող: Հայ Նկեղեցին, իրեն համար, մեր ցե- ղային բիւրեղացած իտկալներու և ձգում- ներու աւանդաւանն էր. անոր զօրացումն ու կինսունակութիւնը, անոր նկատմամբ մեր անվերապան զուրգուրաներ միայն ի վիճակի պիտի ընկին այդ որբազան Հաստատութիւնը դիմակալելու օստր ու մասող ազդեցութիւն- ները, եւ մեղմելու ժամանակին պատճառած աւերները: Գասկզի Հայ Նկեղեցին իրեն հա- մար մեր ամենեն նոր բնազդն էր, մեր ցե- ղային ինքնուրիւնը. այն վայրիկանին որ հանգուեր եւ եղուուեր իր աւանդական ու մասուր հասկացողութիւնը մեր մեջ, հոգե- բանական նետեղազականութեամբ մը՝ այդ բնազդը իր սեունդը պիտի վնասներ զիմն ձեւ- ւալորով հոգիի անհարազա կերպարաննե- րու ներքեւ, եւ պիտի ալլասերէր: Անս թէ ինչու երանաւուրի Վեհր նամար Հայ Նկե- ղեցին կը կազմէր մեր սամէն բան վերը և մեր փրկութեան անկործանելի գենքը: Այդ մատեսին մղումին տակ է որ ան սո- րիներով խօսած, ուսուցած, առաջնորդած եւ հեղինակած է, հաւատար եռանդով, ու գրիշը մատներուն իշած գերեզման:

Մեր պատմական ու եկեղեցական կերպի վեցին երեք խուռադ դարու ընթացքին, եկու զիտաւոր խօսքի վարպետներու, Օր- մանեանի և Դուռեանի, բարոգիլու ոնն ու մերուր առանձին զպրցներու ծնունդ պիտի տային: Առաջինին պիերախօսութիւնը քիս- տնկական եռանդուն ջատագովութեան առ- ուեսի օրինակը կը հանդիսանար, իսկ Դուռեանինը, բարձունքն ուրականոր ու հա- խորակուած խօսքն էր, օրորուն ու ծփուն, որ բանասեղծական օծուրեամբ ու ուղիւն- ներով կը հմայէր ունկնդիրները, եռան- թեամբ լցցնելով բարեպատճիկ ու խորեզա- զած հոգիները:

Հանգուցեալ Գարեգին կարողիկոսին ե- ղանակը եւ արտայայտութեան ձեւը կուգար Օրմանեանին, իսկ նոգեզզած սլայքը կը մօ- տեցներ Գուրեանին: Մեր պերախօ- սութեան կրօնական զոյդ բնենաներու միա- ձուլեալ այս համադրութիւնը, որին ներ- գանակ ու ինքնելի, նոյնան հարսար ու ցցուն, զիմք կ'ընէին իրական ու փնտուած մեծ պերախօսուներէն մին: Եր խօսքին իրակութիւնը ինքնամուլ փառաբնութիւնն էր մեր անցեալին, անոր արձեններուն, եւ

ապրելու իրաւունքին: Սակայն ինքը այդ քմբունումներուն սովորական արտայալիչը չէ միայն, այլ աժամանակաց ունեցող նկարագիր մը՝ որ ունի իր սեպական հաւատքը եւ զայն կիրարկելու եղանակը, ինչպես եղած են եկեղեցւոյ եւ հաւատքի մեծ ներկայացուցիչները:

Վասնի հօմարտուրին մը եւ զաղսփառ մը երբ շանձնանար անոր սպասը ընող հոգիին մէջ, ուստ խնախ կը մնայ անապատին մէջ ննչող ձայն մը միայն, անազդեցիկ եւ անարգասիք: Ճշմարիտ խօսողը, ինչպէս ըսուած է այնքան իրաւամբ, ան ե' որ կը հայ ըլլալ իր ժողովուրդին եւ անով պայմանաւոր արժեկներուն եւ հօմարտուրիններուն ձայնը: Քարոզիչը ձայնն է Աւետարանին, պատգամաւորը հօմարտուրեան: Պարտի՛ եւ Հայութի՛, ուրիշ բացարուրեամբ, ճշմարտութի՛ եւ աշխատութի՛, երկու հիմնական եւ զիրար ամբողջացնող իրողուրինները կը մնան հօմարի խօսքին: Պիտի չկրնանք մեզի աւանդուած պատգամն ու հօմարտուրինը աւանդել ուրիշներուն, մինչեւ որ ան չինայ մեր սեպական փորձառուրեանը ներեւ, մինչեւ որ չկարենանք անոր տալ մեր անձնական վկայուրինը:

Քրիստոնեական հօմարտուրինը անձնական է զերազանցօրեն, եւ հօմարտուրինը անհատականուրեան միջոցաւ հօմարին նկարագիրն է խօսքին: Ճշմարտուրինը պէտք է բխի խօսքիչ աշխատ, նկարութի՛, ոչ քէ ըսրենին: Հռու է խնայ արքերուրինը խօսքներու, աւետարանական հօմարտուրինները կուզան մեզմէ խնախ անոնցմէ ուսանց վրային, զունաւորուած ու խարարուած անոնց մակերեսային նկարագրով, խառնուած ստեղ անոնց փոքրուրեամբ: Աւետարանը ընդհակառակն է բխի հօմարի խօսքիչն, դրումուած ու թեւաւորուած իր անձին օծումով ու լրջուրեամբը, որ իրենն է, իր բարոյական եւրեանը: Առաջինը խողովակ մըն է լոկ, երկրորդը՝ իրական պատգամաւերը Ասունծոյ:

Հանգուցեալ Դարեզին կարողիկոսը Աւետարանի հօմարի խօսքին էր, իր մասնութեար կը յօրդէին այն մեծ հօմարտուրիններով, որոնք մեր կրօնին են, մեր ժողովուրդին, մեր պատմուրեան եւ մեր լուսաւոր ու մուր հակատագրին: Անիկա մեծ հաւատաւոր մըն էր կրօնական եւ ազգային

հօմարտուրիններուն, ի վերջոյ կրակին միայն կը սացուի կրակ, եւ Հանգուցեալ Վեհը ապակիի բափանցկոսուրին սացած հօմարին հաղորդիչ մըն էր հօմարտուրինը մարդոց արժանավայել կերպով բաժինելու:

Թէ ի՞նչ է արքերուրինը որ կը բացառէ այս կարգի իրաւ խօսքինները նաև սարակ պիտակաւորներէն, զիւրին չէ ուս կել, խա՞նդ, խօսելու դիւրուրի՛ն, մաւ նիշականուրի՛ն, խարոզելու ըն՞ո՞ն, բոլոր բերեւս, վերջապէս այն ուրախուրինը, զոր կը զգայ մարդ հօմարտուրինը մարդոց տանձ լու իր կերպին մէջ: Այն ոյժը, որուն ընորին մարդը կը կորսնցնէ ինեզինքը եւ կը զանայ համակրուրին մը, անհուն յօժարուրին մը, դէպի հօմարտուրին եւ դէպի եղբայր մարդ հաւասարապէս բացուած:

Իր խօսքներու եւ խօսին զիսաւոր գետիններն էին, Աւետարանը եւ մեր անցեալը, իրենց մէծ ու սիւրագործ երեսներով, որոնց կուրզային խառնութիլ եւ զանոնք համատարած եւ մեծ չափերու բարձրացնել, իմաստապիտական, հոգեբանական, ընդհանուր պատմուրեան եւ բարոյականի արքի զիտիններին առնուած զաղափարներն ու օրինակները, որոնք ժուժկալ բայց օգեղ բափով մը կ'արտաքերուեին ոչ քէ պերենափայլ արտայալուրեան մը ի հասիւ, այլ իբրեւ լուսաբանուրիններ եւ պատապանուրիններ հօմարտուրիններուն՝ որոնք մերն են եղած անցեալի մէջ եւ պարտին մնալ մեր ներկայի ու պազգային ի խնդիր, իբրեւ զերազի ապակիններ եւ կարելիուրիններ մեր գյուրեան եւ մեր յառաջացման:

Սակայն իր խօսին շենքը՝ խարսխուած միօտ Աւետարանին վրայ՝ կը վերջանար ու կը կամարուէր յանախ մեր անցեալ մեծագործուրեան մը օրինակովն ու մածումովի՛: Վեհին համար Քրիստոնեուրինն ու Հայուրինը զիրար ամբողջացնող եւ երջանիկ միուրեան մը եկած իրողուրիններ էին: Ուսուցողական եւ զատագովական էր իր խօսքը զերազանցօրեն, հման Քրիստոնեական եկեղեցւոյ մէծ ու արքազան հայրենուն, որոնց զիսաւոր նպատակն էր սպաւութիւն աւելի լուսաբանել, եւ հօմարտուրեան ազգի շերմուրեամբ եւ ոգիսկ լիցնել իրենց ունկընդիրները: իր «Դեկոյ լոյս եւ կեսեմ» հասուրը, որուն մէջ խնի մը սարիներ առաջ Հանգուցեալ Վեհը ի մի ամփոփեց իր կրօ-

նական մածումներն ու պղպային ապրումները, ազնուական խռովել կը լիցնեն ընթեցազր: Սակայն անոնք հակառակ իրենց արտառու զաղափառներուն եւ արտայայտութեան ձեւին, չեն կրեար փոխարինել այն լինդամի արտայայտութեար զոր ուներ Վեհափառ բնեմին վրայ, բարձրաբռիչ եւ անհատարելի: Հոս, այս զիտնին վրայ, իր խօսքը կ'ամրանար այն անանուն զգացումն, որ մեր պատմութեան, մեր անցեալին, մեր ստղդագործութեան բափին եւ տառապահեմին է եղած:

Հանգուցեալ Վեհին խօսքը պէտք էր լսել բնին: Գերճախօսութիւնը իր կեցուածքին ու ժպիտին, պերճախօսութիւնն իր ձեւերուն եւ շարժումներուն, պերճախօսութիւնը իր ձայնի ելեւեջներուն, որոնք ասինանաբար բարձրանալով եւ իմաստառուելով, երեմն իրեւ սաս՝ բայց իր բացը ժպիտով խոցրացած, յանախ իրեւ պաղասան՝ իր նոգին դառնութիւններովն արցունեա, սակայն միօտ հայրական ու զօրովալիր: Այդ պահերուն անիկա հրատօիք իմն կը պայծառափայլէր, իր բովանդակ անձը զավանակէ մը մոլուած՝ կ'ելեւտրականանար կարծես. մեր զորքան երգերու գեղեցիկ բացառութեան համաձայն, մազերը կը բոցափառէին, եւ աշլքները կրակէ կարիքներու վերածուած, ամբողջովին ոյժ եւ զօրութիւն կ'արտայաշէին, մինչ հզօր մազնիսի մը մեզ բռնուած ժողովուրդը, կ'ըթիհատէր ամեն մրմունչ ու մնառութիւն:

Լայն էին իր շարժումները, եւ ազաս ու անկառա իր խօսք: Անիկա իմաստութիւն եւ նորութիւն ծախսել փորձող խորզներու նման, իր նիւթերը չեր որոնե Ս. Դրէի անծանօք անկիւններուն մէջ: Սովորութիւն չուներ փղոսկրեայ մանրանկարներով եւ նրապուրիչ ու հմայական խօսներու հարաւորթիւններով նիւթելու իր բարզները, ուժեն աւելի որամուրիւն եւ հօմարութենեն աւելի ինքնասպուրիւն զգացնելու համար: Իր նախասիրութիւնները կ'երային պարզագոյն բայց մեծ բնաբաններու, որոնք խուռա գետերու նման կը նոսին միօտ ամեն ժամանակի կեաներու մէջն: Ասունոյ գերիշանութիւնը, Քրիստոսի Փրկազգործիւնը, պարտականութեան առանձնաւուրհամը, Ս. Հոգուոյն յոյսը, եւ նման մեծ իրողութիւններ, որոնք յարաբերութեան մէջ

կը դնեն զնեզ ամբողջ Քրիստոնեական պատմութեան մեր, զիասւու նիւթերը կը կազմէին իր սրբազն պերճախօսութեանը: Խոյ ազգային արմեններու աւրփողման տեսակեսով, մեր անցեալ ստղդագործութեանց զեղեցիկ արդիւնները մօսասւեա իրականութիւնը կը կազմէին իր հոգիին:

Խոնոյ չեր իր խօսքը, ուր եւ բազմակերպ մածողութիւններով, անիկա պարզ եր՝ իր նօխութեանը մէջ, եւ ուժգին՝ իր արտայայտութեանը բափով: Կը նախընտեր իրեւու գրաւիչ տեսարան մը եւ անհրաժեշտ զաղափար մը ներկայացնել, բայ անոնց ուրշը ու վրան բազմապիսի նկատողութիւններ եւ մածումներ դիզել: Ու ինչպէս արուեստի բոլոր արտադրութեանց պարագային, այնպէս ալ սրբազն խօսին նպատակն է իրաղութիւնները մարդոց նոգիին առջեւ բոնիլ այնպիսի ձեւով մը, որ ամեն բան մէկ անզամն կարելի ըլլայ տեսնել: Հարաւորիւն, պարզութիւն եւ միութիւն, որոնք խօսքը կ'ընեն ուժգին ու սպաւորիչ զիասւու յակարիւններն ենին Վեհի պերճախօսութեան: Հանգուցեալին խօսքը, իրեւ յօրինում եւ արտայայտութիւն, հազիւ թէ կը մօսնար գասականուն ըմբռնուած մերտոններուն: Անիկա յանախ փրրումն էր առաջին զաղափարին, հարաւացած միօտ մեր անցեալի իրաղութիւններով: Յօրինումի ամբողջական միութիւնն աւելի, ոգիի միութիւնն էր զինք վարողը, ինչ որ մենաւորհնեալ մերոն է եղած բոլոր մեծ միտերուն:

Անիկա օսա յանախ չեր խկ մահողուեր յօրինումի օրենքներով: Ներենչումը, այսինքն Ասունոյ նոգին ուր ընչ ուր եւ կամք այն նոգին որ մեր ներեին օրենքն է, այնքան ներուծ եր իր մէջ, որ ուումքի մը նման կրնար պայրիլ, առանց մնիելու տամաբանական ու կարգաւորեալ օրենքն մէջ: Սիրոյ կարգ, պիտի յորջորջէին այս կերպը, բարզ արուեստագէնները, որ նոգիները ցընցելու զաղսնին ունի, առանց այդ զաղսնիքը սորվեցնել փորձելու:

Միւս կողմէն իր խօսք ուժական ինչ մը ուներ, ոգեղեն շարժում մը, որ զաղափարները զելու եւ դասաւորելու փոխարէն, զանոնք բոլոր նպատակի մը կ'ուղղէ, բանոնք բոլոր նպատակի մը կազմէի մած, յաղքական յարձակումին ի խնդիր: Ցիրուի խօսք մը այն ատեն միայն գեղեցիկ է եւ կենզանի,